

FORMAREA TERMENILOR

Dorina Chiș
Universitatea „Tibiscus” Timișoara

1. Formarea termenilor – un proces în continuă evoluție

În societatea modernă noul pare să își facă apariția la tot pasul, că este vorba de civilizația materială sau de cea spirituală. Pentru a vorbi despre el avem, desigur, la îndemână termenii existenți deja, care îl pot denumi sau descrie, dar adesea înnoirea se regăsește și la nivel lingvistic, respectiv terminologic. Formarea noilor unități lexicale se supune întru totul normei dominante, convențiilor gramaticale, morfologice, sintactice, ortografice ale sistemului general al limbii.

Strategiile neologice diferă în funcție de disciplină. În cazul științelor consacrate, terminologia existentă va impune reguli mai stricte și termenii noi trebuie să se integreze sistemului în care pătrund. Dimpotrivă, în cazul științelor noi, neologia poate fi mai îndrăzneată, mai originală.

Terminologia unei discipline nu este o stare, ci un proces niciodată încheiat. În timpul perioadei de creare a unei discipline noi, formele lexicale, dar și sensurile, sunt oarecum fluctuante: termeni mai noi sunt utilizați alături de alții deja consacrați sau chiar arhaici, împrumuturi circulă alături de formații autohtone, termeni simpli apar ca sinonime ale unor perifraze descriptive. În plan semantic poate persista o oarecare nedeterminare, care permite reajustări, ajungându-se uneori până la întrebuintarea termenilor într-o accepțiune ușor diferită de aceea a autorului lor. Pe măsura evoluției unei discipline, terminologia se fixează, stabilitatea ei depinzând de volumul de comunicare. O dată cu popularizarea ei, termenii trec în domeniul public și pot deveni elemente ale vocabularului uzual.

Noile concepte, ca și invențiile materiale, se realizează pe baza unor realități tehnice sau științifice care le sunt anterioare : astronautica, de exemplu, s-a putut dezvolta plecându-se de la cunoștințele acumulate în astronomie, navigație și aviație. În mod firesc, termenii proprii științelor ce servesc drept punct de plecare unor discipline noi vor fi integrați în terminologia acestora (chiar și un nespecialist poate identifica în vocabularul astronauticii termeni provenind din aviație și astronomie). În afară de aceasta, unele discipline științifice de prestigiu influențează întreaga gândire a unei epoci, termenii lor cunoscând o largă difuzare. Astfel, în epoca mașinilor cu abur, mai multe discipline și-au articulat terminologia în jurul noțiunii de energie. Astăzi, electronica și informatica împrumută și generează o serie de termeni folosiți în cele mai diverse discipline.

În contextul socio-difuzării, **un termen** va cunoaște o perioadă de lansare, apoi de extindere a folosirii lui în domeniul în care a apărut și în alte domenii, următoarea etapă fiind una de îmbogățire a sensului și, apoi, eventual, de pătrundere în vocabularul uzual.

Tendența de **internaționalizare** a terminologiei științifice și tehnice a devenit azi foarte puternică. Evoluția modalităților de creație lexicală este determinată indirect de internaționalizarea cercetării, de comercializarea pe piețe din ce în ce mai largi a produselor științei și tehnicii, de publicitate și, în mod direct de organismele de standardizare terminologică.

2. Modalități de formare a termenilor

În general, vocabularul specializat se îmbogățește urmând tiparele general valabile la nivelul lexicului general. Termenii specializați pot fi clasificați și în funcție de modalitățile de

formare a lor. Productivitatea acestora variază mult în funcție de domeniu, de epocă, de limbă.

2.1. Derivarea

Termenii actuali formați în limba română prin **derivare regresivă** nu sunt prea numeroși. Ei desemnează mai ales nume de acțiune sau rezultat al acțiunii formate de la baze verbale: *accept* < *accepta*, *condens* < *condensa*, *enunț* < *enunța*, *furniza* < *furnizor*, *ramburs* < *rambursa*... Th. Hristea (1984, p. 81) arată că în acest mod s-au format în terminologia botanică românească multe denumiri de arbori și arbuști fructiferi, după un tipar latin preexistent : *alun* < *alună*, *banan* < *banană*, *curmal* < *curmală*, *măslin* < *măslină* ...

O analiză comparativă l-a condus pe autorul citat la concluzia că un sistem al denumirilor de arbori și de fructe atât de unitar ca în limba română, constituit pe baza unui procedeu atât de special ca derivarea regresivă, nu există în nici o altă limbă indo-europeană.

Derivarea afixală este mult mai productivă. **Sufixarea** analogică (despre care am vorbit într-un articol anterior), enunțată și profesată în secolul al XVII-lea de Guyton de Morveau și de Lavoisier, a avut o influență internațională deosebită asupra nomenclurii chimiei, în primul rând și asupra terminologiei științifice și tehnice în general, în sensul sporirii preciziei și caracterului ei sistematic. Modelul a fost urmat în mai toate științele. A. Cuniță (1980, p.119) vorbește, în acest sens, despre funcția clasificatoare a unor sufixe.. Astfel, în medicină, termenii în *-ită* indică, de obicei, o maladie acută (*apendicită*, *artrită*, *conjunctivită*, *flebită*, *hepatită*, *laringită*...), spre deosebire de cei în *-oză*, care denumesc una cronică (*artroză*, *ciroză*, *dermatoză*, *leucocitiză*, *lordoză*, *parodontoză* ...) și de cei în *-om*, care se referă, de obicei, la o tumoră (*adenom*, *carcinom*, *osteosarcom*...) Specializarea formațiilor este recunoscută de un public larg, de vreme ce *-ită* a pătruns – cu această valoare – chiar și în limbajul comun unde au apărut termeni precum *chiulangită*. Trebuie remarcat faptul că același sufix poate avea valori diferite de la disciplină la alta : *-ită* semnaleză un nume de boală cronică în medicină, dar un nume de minereu în geologie (*bauxită*, *casiterită*, *pirită*). P. Guiraud, (1978, pp.101 – 104) arată că aceste denumiri (pe care limba noastră le-a preluat ca atare din franceză) au fost create prin analogie cu unele existente deja : seria de termeni în *-ose* (medicină), (rom. *-oză*) are ca punct de plecare *ecchymose* (< gr.), iar cea în *-ome* (rom. *-om*), termenul *carcinome* (< gr.). După modelul lui *electron*, terminația *-tron* a fost în mod arbitrar utilizată, prin falsă analiză, pentru formarea denumirilor unor particule atomice - *neutron*, *pozitron* - intrând în concurență cu *-on* – *méson*, *nucléon*, *proton* / *mezon*, *nucleon*, *proton*. În plus, *-tron* este folosit și în formarea denumirilor unor aparate care produc aceste particule : *béatatron*, *cyclotron*, *décatron*, *synchrotron*, *synchrocyclotron*... / *betatron*, *ciclotron*, *decatron*, *sincrotron*, *sincrociclotron*, după cum *-on* se regăsește în denumirile gazelor rare – *argon*, *fréon* – și ale unor fibre textile – *orlon*, *perlon*, *propidon*, (formate, în acest caz după modelul lui *nylon*).

Unele din aceste sufixe sunt de fapt elemente de origine savantă, greacă sau latină, funcționând ca morfeme lexicale cu formă prescurtată și păstrând – spre deosebire de sufixele propriu-zise – valoarea semantică inițială (*-om* = „tumoră”).

Referitor la specializarea sufixelor, mai adăugăm că, în limba franceză, majoritatea termenilor în *-age* desemnează operații tehnice sau industriale propriu-zise, pe când cei în *-ment* exprimă mai degrabă starea și se referă la sfera umanului. Se mai pot face (J. Dubois, 1962, Alexandra Cuniță, 1980) distincții cum ar fi : *-age* – concret / *-ment* – abstract, respectiv *-age* – acțiune / *-ment* – stare. Se va spune, astfel : **Le gonflage d'un pneu** / **Le gonflement d'un genou**. **L'affinage du cuivre**. / **L'affinement des manières**. **Le lavage des vitres**. / **Le lavement de l'intestin**. **Le tassage du sol**. / **Le tassement des vertèbres**. Formele în *-aj* sunt, și în română, un indicator al sferei tehnice – *abataj*, *bobinaj*, *rodaj*... – indicând acțiuni și procese.

Termenii obținuți prin **prefixare** pot fi clasificați în funcție de doi factori : natura elementului relațional implicat de structura sintactică pe care o traduce și clasa căreia îi aparțin - cel mai adesea cea a morfemului lexical de bază. S-ar mai putea adăuga încă o

distincție de natură ortografică : termenii prefixați se scriu într-un singur cuvânt sau, mai rar, cu cratimă.

În funcție de natura lor semantică, prefixele pot indica diferite raporturi, pot avea o anumită distribuție. Drept exemplu putem cita dintre prefixele cu o valoare cantitativă *hiper-*, *per-*, *supra-*, *sur-* : *hiperexcitabilitate*, *peroxid*, *supralimentare*, *surexcitare*... Derivatele în *supra-* și *sur-* sunt mai ales termeni din vocabularul general, cele în *hiper-* se regăsesc mai frecvent în vocabularul științific (medicină, biologie, fizică, psihologie), iar cele în *per-* sunt frecvente în chimie unde denumesc compuși chimici în compoziția cărora unul din elementele constitutive este în cantitate excesivă : *peroxid*, *persulfat* etc.

În limba română derivarea cu prefixe nu este atât de productivă ca aceea prin sufixe. În sistemul terminologic românesc cele mai frecvente și mai productive prefixe sunt cele neologice, de circulație internațională. Ele sunt caracteristice sferei tehnico-științifice și depășesc doar rareori limitele ei : *acefal*, *anticorosiv*, *biatomic*, *circumlunar*, *coliniar*, *conlocuitor*, *contrapagină*, *extrabugetar*, *hiperaciditate*, *hipotensiune*, *infraroșu*, *intraatomic*, *nonagresiune*, *parapsihologie*, *periartrită*, *postbelic*, *subdiviziune*...

Derivarea parasintetică - tradusă prin prezența simultană a unui sufix – operator care, de cele mai multe ori, schimbă clasa morfemului bază – și a unui prefix, care aduce modificări noționale este relativ puțin productivă în limba română (*descoperitor*, *a despături*, *a dezrobi*, *dezrobitor*...). În schimb au fost împrumutați termeni derivați după acest model : *defazaj*, *extrapolare*, *extravazare*, *retrogradare*, *retroversiune*...

2.2. Compunerea tematică

Lexicul terminologic cuprinde foarte multe rădăcini savante, greco – latine (în franceză : *confixes*). Dacă două sau mai multe asemenea elemente se sudează, cu sau fără adăugare de afixe, se poate obține un termen nou, prin **compunere tematică**. În limba franceză se folosesc (cf. P. Guiraud, 1978, p. 50) mai mult de două mii de rădăcini savante, cu ajutorul cărora s-au format nenumărați termeni. Pentru limba română, s-au înregistrat și analizat (N. Andrei, 1987) aproximativ paisprezece mii de termeni științifici și tehnici neologici, creați pe baza a circa o mie două sute de elemente de compunere savantă. Majoritatea acestora au un caracter internațional : *algofobie*, *biologie*, *biosferă*, *crioanestezie*, *fonogramă*, *geologie*, *nevrologie*, *pedologie*, *sferoid* ...

Formarea de termeni prin compunere tematică se supune anumitor reguli. În română, ca și în franceză, primul element se termină, de obicei, cu o vocală care acționează ca element de legătură, după cum se poate constata în exemplele date mai sus. Pentru unele elemente de compunere există o distribuție preferențială (numai în poziție anterioară / numai în poziție posterioară), dar, adesea, aceeași formă se poate plasa în oricare din cele două poziții : *gramofon* – *fonogramă*, *algofobie* – *nevrologie*, *sferoid* – *biosferă* etc.

Uneori, compunerea tematică este însoțită de afixare : se adaugă sufixe precum *-ie* : *bibliofilie*, *chirurgie*, *izogamie*, *izomerie* ... Formarea de termeni prin compunere tematică (fr. *confixation*) se supune anumitor reguli. În franceză, ca și în română, primul element se termină cu o vocală care acționează ca element de legătură. Pentru unele elemente de compunere există o distribuție preferențială (numai în poziție anterioară / numai în poziție posterioară), dar, adesea, aceeași formă se poate plasa în oricare din cele două poziții : *gramofon* – *fonogramă*, *algofobie* – *nevrologie*, *sferoid* – *biosferă* etc.

Idealul punerii laolaltă a unor elemente omogene din punctul de vedere al originii lor continuă să influențeze terminologia : se preferă, astfel, *sexadecimal* (lat. – lat.), lui *hexadecimal* (gr. – lat.), deși o serie de termeni hibridi, din acest punct de vedere, s-au încetățenit în vocabular : *serolog* (lat. – gr.), *fitosanitar* (gr. – lat.), *monolingv* (gr. – lat.) etc.

Se poate constata o anume polisemie a formațiilor de acest tip. Astfel – *logie* și *-log* tind să formeze serii de termeni desemnând științe și specialiști care le practică : *antropologie* – *antropolog*, *biologie* – *biolog*, *terminologie* – *terminolog* etc. Mai există însă și cazuri în care *log-* și-a păstrat sensul "discurs" : *apologie*, *dialog*, *epilog*, *logomahie*. Prefixul *in-* are înțelesuri diferite în *infiltrat* (sens pozitiv) și, respectiv, în *insubmersibil* (sens negativ), ambele regăsindu-se însă în *ininflamabil*.

Rădăcinile grecești și latine au ajutat la unificarea internațională a sistemelor terminologice. Astăzi ele se folosesc mult mai puțin ca odinioară, poate și datorită reducerii drastice a studiului limbilor clasice în școală. Asistăm, în schimb, în tot mai mare măsură la terminologizarea vocabularului uzual : *rădăcină, mulțime, arbore* etc. au devenit, de exemplu, termeni matematici.

2.3. Compunerea

În cazul termenilor compuși vorbitorii nu mai analizează fiecare component în parte, ci produsul lor ca unitate semnificativă și semnificată. Gradul de sudură a elementelor care intră în compunere variază. La origine, compusele au fost sintagme libere care s-au lexicalizat prin izolare de context. Din punct de vedere grafic, se remarcă modele utilizate la scară internațională :

- **termeni compuși aglutinați** : *dreptunghi, pursânge, porthartă ...*

- **termeni compuși ortografiați cu cratimă** (mult mai numeroși) : *azbo-ciment, declarație-tip, macara-portal, oțel-beton, rachetă sol- sol, aer-sol ...*

În ceea ce privește alegerea uneia din variantele de mai sus, uzul nu este întotdeauna consecvent : se consemnează *tehno-film*, dar și *tehnoexpo* (cf. Florica Dimitrescu, 1982). Câteodată cratima este un semn distinctiv al termenilor compuși diferențindu-i de sintagmele lexicale : *caiet-program / caiet dictando*.

Finalul morfemului anterior este, de obicei, constituit de o vocală de legătură, mai ales vocala „o”. Acest tip de formare se regăsește mai ales în limbajul presei, rezultatul fiind o serie de adjective de genul : *euro-american, franco-germano-american, socio-profesional* etc.

Româna mai dispune și de foarte frecvente forme compuse prin flexiune, de exemplu în terminologia botanică populară : *ochiul-boului, piciorul-cocoșului, coada-șoricelului, traista-ciobanului, rochița-rândunicii* etc.

Substantivele, care constituie majoritatea termenilor științifici și tehnici, cunosc forme compuse obținute din alăturări de genul :

- substantiv – substantiv – compunere prin simpla coordonare – ambele elemente trimițând la același referent și reflectând câte un aspect al lui : *macara-portal, vagon-cisternă, navă-spital...*, fie prin suprimarea elementelor relaționale: *tren-cursă*, pentru *tren de cursă, bloc-motor*, pentru *bloc al motorului*, Se realizează uneori rezumarea unor construcții mai ample : *an-lumină* „distanța străbătută de lumină în răstimp de un an”, *cafea-filtru* „cafea făcută cu ajutorul unui aparat electric prevăzut cu filtru”. În mai toate cazurile, elementul determinat este pe primul loc și dă genul compusului. Termeni compuși în care determinantul se găsește pe primul loc sunt mai puțin numeroși și de dată mai recentă : *radioreporter, radiotelefonie, radiostație, radiotransmisie, compact-disc ...*

- substantiv – prepoziție – substantiv . În română termenii formați după acest model nu sunt foarte numeroși, aici predominând flexiunea. Se pot cita, totuși : *ac-de-mare* “pește marin lung și ascuțit”, *stea-de-mare* “echinodermă marină”, *cal-de-apă* “libelulă”, *cal-de-mare* “mic pește marin având capul asemănător cu al calului”, *floare-de-colț* “mică plantă erbacee, cu frunzele albicioase, pufoase și ascuțite, care crește pe crestele stâncoase ale munților”, *floare-de-leac* “plantă decorativă cu flori galben-aurii”, *flori-de-paie* “plantă originară din Australia cu flori multicolore ce par uscate ca paiele”.

- substantiv – adjectiv : *proces-verbal, apă-tare, Crucea-Roșie*.

- adjectiv – substantiv : *platbandă, platformă, pursânge, scurtcircuit, compact-disc*.

- verb – substantiv : *portavion, portarmă, portavoce, paratrăsnet*. În română formațiile de acest fel sunt, de obicei, împrumuturi sau calcuri, echivalentele românești ale compuşilor francezi fiind sintagme cu structura substantiv – prepoziție – substantiv : *lance-grenade / lansator de grenade, brise-glace / spărgător de gheață*

- numeral – substantiv : *prim-ministru, triacid, triunghi, trivaccin, trireactor ...*

- adverb – substantiv : *nou născut, nou venit ...*

- prepoziție – substantiv : *contratreaptă, contrapartidă, contraatac ...*

Adjectivele compuse sunt relativ mai reduse numeric decât substantivele compuse. Ele sunt formate prin juxtapunerea a :

- două adjective : *anglo-arab, psiholingvistic, fizico-chimic, plan-convex...*

- unui adjectiv și a unui substantiv : *verde smarald, verde otravă, roșu purpură ...*

- două substantive : (*rachetă*) *sol-sol, aer-sol, mare-sol, sol-aer ...*

Există termeni a căror structură reflectă formarea lor prin derivare și prin compunere, concomitent : *motomecanizator, multimilenar, navomodelism ...*

În ciuda complexității lor, compușii nu depășesc nivelul cuvântului, așa cum este cazul sintagmelor lexicale.

2.4. Transpoziție lexico-gramaticală, numită uneori și derivare improprie sau conversiune se referă la trecerea funcțională a unui termen dintr-o clasă lexico-gramaticală în alta. Ea este posibilă doar în cazul în care termenul este inserat într-un context specific, de obicei altul decât cel care definește clasa de distribuție respectivă. În română au fost preluați din limba franceză mulți termeni astfel obținuți (prin substantivizarea adjectivelor, de exemplu) - *dirijabil, impermeabil, fungicide, pesticide* etc.- dar, pe teren românesc, modul acesta de îmbogățire a vocabularului nu este deosebit de productiv în sfera tehnico-științifică. Adjectivele formate de la gerunzii, prin conversiune au apărut sub influența limbii franceze (calc lexico-gramatical) (cf. Th. Hristea, 1984, p. 103.) : *un intrând, un ieșind, un suferind, un rănit, un înscris ...* Ele sunt însă concurate de derivatele în *-tor* : *ritm crescând / crescător, ordine descrescândă / descrescătoare* etc.

În română sunt foarte frecvente numele de acțiune sau rezultat al acțiunii, exprimate prin infinitivul lung al verbelor (în mod curent substantivizate) : *turnare, forjare, expandare, vidare* etc.

Un caz deosebit de conversiune în spațiul terminologic îl constituie cel al numelor proprii, al numelor de inventatori, în special. Ele devin surse ale unor adjective : *Diesel – motor diesel, Roentgen – raze roentgen...* și sunt adesea dublate în vorbire de desemnări descriptive: *motor diesel – motor cu ardere internă*. Uneori aceste nume proprii constituie baza pentru derivarea afixală : *Pasteur – a pasteuriza, lapte pasteurizat, Volta – arc voltaic, Eol – turbină eoliană* etc.

2.5. Prin derivare frazeologică se obțin unități sintagmatice stabile care au un sens unitar. Sintagmele lexicale care dispun de o definiție specializată sunt numite termeni sintagmatici, termeni-sintagmă sau sintagme terminologice. Spre deosebire de îmbinările libere de cuvinte, cele frazeologice sunt consacrate de uz, frecvente și percepute ca unități distincte, tocmai datorită sudurii relative a elementelor componente: *apă caldă, apă fiartă, apă rece...* dar, *apă tare, apă minerală, apă oxigenată, apă de toaletă...*

La ora actuală, derivarea frazeologică este modalitatea cea mai productivă de îmbogățire a vocabularului specializat. Demersul este analitic. Noul concept este integrat într-un ansamblu lingvistic ale cărui elemente sunt deja cunoscute. Formulările, astfel obținute, sunt înțelese fără efort. Ele corespund mecanismelor spontane de desemnare care pornesc de la general spre particular, utilizând fraze explicative sau descriptive. Pe măsură ce noul concept devine familiar și în măsura în care el este frecvent denumit, se va crea un cuvânt nou, mai scurt, mai "economic", care să înlocuiască sintagma, conform legii minimului efort. Astfel *chambre pneumatique / cameră pneumatică* a devenit *pneu*, *train métropolitain / tren metropolitan* a devenit *métro / metrou* ș.a.m.d.

Din punct de vedere gramatical, elementele constitutive ale unei sintagme lexicale își păstrează individualitatea morfologică, unitatea ansamblului fiind asigurată de o anumită structură sintactică și de o structură conceptuală coerentă. Tocmai din această cauză, nu sunt posibile modificări cum ar fi schimbarea locului determinantului : putem spune *dragă aspiratoare* și nu altfel. Păstrarea structurii semantice face imposibilă introducerea de noi termeni determinanți : *gaz inert*, dar în nici un caz *gaz foarte inert*.

Formele sintactice cu o întindere mai redusă sunt cele mai productive, frecvența sintagmelor terminologice scăzând o dată cu creșterea numărului de elemente componente și scăderea gradului de maniabilitate :

- substantiv – adjectiv : *cutie neagră, gaură neagră, maree neagră, masă rotundă* substantiv – prepoziție - substantiv : *bancă de date, înălțime de referință, brevet de invenție, placă de fundație, coeficient de creștere*
- substantiv – prepoziție – substantiv – adjectiv : *bară cu secțiunea omogenă, validare în timp real, curent (electric) de înaltă frecvență*
- substantiv – prepoziție – numeral – substantiv : *sistem din a doua generație, sistem (de ecuații) cu două necunoscute*

Studii statistice efectuate pentru limbile franceză și germană pun în evidență (R.Kokourek, 1991, p. 139) faptul că 92% din sintagmele terminologice conțin mai puțin de patru termeni, ceea ce dovedește că productivitatea modelelor lungi este redusă. În cazul în care un termen este prea lung, uzul îl respinge : o expresie de felul *liqueur alcalique saturée de la matière colorante du bleu de Prusse* este mai curând o definiție decât un termen. Totuși, termeni lungi și foarte lungi există și sunt chiar standardizați, frecvența lor rămânând însă redusă.

Sintagma terminologică se caracterizează printr-o anume imprezibilitate : sensul ei nu poate fi întotdeauna dedus din analiza sensurilor elementelor constitutive. Și migrarea unei unități lexicale din domeniul în care s-a format spre un altul, specializat, poate conduce la îmbogățirea cu noi sensuri și deci la opacizarea ei pentru nespecialiști. În vocabularul militar, de exemplu, unele sintagme consacrate în limba comună ajung să aibă un înțeles pe care analiza elementelor constitutive nu ne permite să-l descifrăm. Astfel, *coup de main* are înțelesul de *incursiune*, iar *coup de main de va-et-vient* înseamnă *cercetare prin incursiune, incursiune cu scopul de a captura prizonieri*.

Limba română a împrumutat multe sintagme terminologice din franceză. Uneori a fost împrumutată din franceză o întreagă *familie frazeologică* (termen utilizat de Th. Hristea, 1984) ai cărei membri sunt constituiți, de obicei, din două elemente și anume: un substantiv determinat de un adjectiv : *placă comemorativă* (< *plaque commémorative*), *placă dentară* (< *plaque dentaire*), *placă fotografică* (< *plaque photographique*), *placă neuro-musculară* (< *plaque neuromusculaire*), *placă turnantă* (< *plaque tournante*), *placă de fundație* (*plaque de fondation*), *placă de beton armat* (< *plaque de béton armé*), *scleroză în plăci* (< *sclérose en plaques*) (apud Th. Hristea, 1984, p.149)

2.6. Calcul

Calcul lexical de structură este considerat un mijloc în același timp extern, deoarece reproduce un model străin, cât și intern, pentru că folosește materialul indigen. Calculurile totale, care implică copierea unei structuri și traducerea tuturor elementelor ei sunt relativ mai puțin numeroase decât cele parțiale. În acest ultim caz, o parte a cuvântului este tradusă și alta împrumutată, respectându-se însă structura modelului:

- calculi totale după modelele francezești : *câine-lup* (după *chien-loup*), *dreptunghi* (după *rectangle*), *hârtie-monedă* (după *papier-monnaie*), *locțiitor* (după *lieutenant*), *nou-născut* (după *nouveau-né*) etc.

- calculi parțiale după modelele francezești : *cale lactee* (după *voie-lactée*), *decret-lege* (după *décret-loi*), *patruped* (după *quadrupède*), *scurtcircuit* (după *court-circuit*), *semifinală* (după *demi-finale*), *triunghi* (după *triangle*) etc.

Există termeni care au fost preluați prin calchiere de mai multe ori, de la o limbă la alta : *free trade* engl. – *libre-échange* fr. – *liber schimb* rom., *launching base* engl. – *base de lancement* fr. – *bază de lansare* rom. etc.

Orice calc lexical este o traducere parțială sau totală, dar, bineînțeles, nu orice traducere este un calc. Pentru aceasta ar trebui să redea atât sensul, cât și structura elementelor avute în vedere.

Calcul semantic constă în îmbogățirea unui cuvânt deja existent în limbă cu sens nou, după modelul corespondentului său străin, de obicei polisemantic. Pentru a fi posibilă copierea sensului nou după model străin este absolut necesar ca cele două cuvinte care se suprapun în conștiința vorbitorului bilingv să coincidă parțial din punct de vedere semantic. Această coincidență este cea care permite să se efectueze transferul sensului sau sensurilor.

Pot fi amintiți termeni ce și-au îmbogățit astfel înțelesul : *rădăcină* – cu sensul pe care îl are în matematică și lingvistică, după francezul *racine*; *cerc* a mai primit înțelesul de “grup de persoane legate între ele prin idei, convingeri, preocupări sau interese comune” (*cerc de matematică, cercuri politice, cercuri de influență* etc.), după modelul lui *cercle*; *mișcare* a ajuns să însemne și “acțiune sau curent care grupează un mare număr de oameni în jurul unei acțiuni de interes general, al unei idei sau concepții, dar și “acțiune / organizație de masă care tinde să realizeze un scop social politic” prin analogie cu *mouvement* (cf. Th. Hristea, 1968, p.154).

2.7. Împrumutul

Ca și calcul, **împrumutul** este consecința cunoașterii, într-o măsură mai mică sau mai mare, a unei limbi străine și rezultatul influenței ei, influență favorizată de relații de ordin cultural, economic sau politic. Prezența termenilor împrumutați în discursul de specialitate este motivată în mai multe feluri : uneori nu există încă în propria limbă un cuvânt sau o expresie corespunzătoare (sau nu este cunoscută de locutorul respectiv), care să poată exprima un anumit conținut noțional. Se vorbește în acest caz de împrumut necesar. În textele de specialitate se folosesc de multe ori împrumuturi pentru a facilita înțelegerea unui termen indigen care încă nu este pe deplin consacrat, sau pentru a stabili echivalența între termenul indigen și corespondentul său, folosit în literatura de specialitate străină. În fine, se mai întâmplă ca în același text să alterneze termenul împrumutat și sinonimul său autohton pentru a se evita repetiția.

Există termeni care au fost adoptați fără nici o modificare grafică sau fonetică, sau cu modificări minime : *albedo* < fr. *albédo*, *azimut* < fr. *azimut*, *axon* < *axone*, *bridă* < fr. *bride*, *design* < engl. *design*, *ciné-vérité* < fr. *ciné-vérité*, *quasar* < fr. *quasar* ...În cele mai multe cazuri are însă loc o adaptare a termenilor împrumutați, în primul rând în ceea ce privește pronunția, iar mai apoi forma grafică : *branșament* < fr. *branchement*, *bruceloză* < fr. *brucellose*, *a concasa* < fr. *concasser*, *cromatism* < fr. *chromatisme*, *implozie* < fr. *implosion*, *telematică* < *télématique*, *terminotică* < *terminotique* etc. (cf. Florin Marcu, 1995)

După ce împrumutul a fost asimilat, el își începe existența semantică și morfologică autonomă față de limba sursă : el va putea genera derivați și / sau compuși, își va putea îmbogăți sensul. Așa, de exemplu, verbul *a concasa* este un împrumut, dar numele acțiunii, *concasare*, a fost derivat ulterior, pe teren românesc.

Alături de împrumuturi mai circulă și așa-numitele xenisme – termeni străini, folosiți cu o frecvență redusă, mai mult sau mai puțin întâmplător sau, eventual, din dorința de a eșua.

Împrumuturile terminologice din franceză au avut și au în continuare un rol important în formarea vocabularului specializat românesc. Încă din 1830, *procesul de creare a terminologiei românești se caracterizează printr-un foarte mare număr de împrumuturi din limbile franceză și latină. Mulți dintre termenii proveniți în perioada anterioară din limbile neogrecă, rusă sau germană și care păstrau încă ceva din aspectul lor fonetic originar își stabilesc acum, pe baza limbii franceze, forma definitivă în limba română.* (N. A. Ursu, 1962, p. 125).

D. Macrea (1978) a stabilit originea termenilor de la litera A, din *Dicționarul tehnic poliglot* (1963) și din *Dicționarul enciclopedic român* (1962 – 1966). În primul caz, dintr-un total de 2.097 de termeni 75, 39 % provin din franceză, 22,17 % sunt creații lexicale românești, în mare parte calcuri tot după franceză, restul de 4,44 % fiind împrumuturi din alte limbi. În primele două volumele ale celui de-al doilea dicționar, termenii preluați din franceză reprezintă 70, 79%, neologismele din latină, 3,83 %, iar creațiile românești, 13,59 %.

Și în prezent împrumuturile din franceză sunt foarte frecvente, ba chiar numărul lor pare să fi crescut. În dicționarul *Neologisme* (Florin Marcu, 1995), la litera A, dintr-un total de 1492 de intrări, pentru 1271 (85,18 %) este indicat un etimon francez. În multe cazuri, acestea sunt cuvinte care în limba franceză s-au specializat pentru denumirea unor noțiuni științifice sau tehnice și au fost împrumutate de română doar cu acest ultim sens, de cele mai multe ori recent și pe teren francez.

2.8. Abrevierea

Foarte frecvente în limbajele specializate datorită conciziei și maniabilității lor extreme, **abrevierile** pot avea drept punct de plecare un cuvânt sau o sintagmă. Ele se pot prezenta sub forma unui cuvânt, a unei sigle, sau a unei litere.

Prin **elipsa lexicală** se suprimă unul sau mai multe elemente constitutive ale unei sintagme, obținându-se o nouă unitate lexicală. În general ea se aplică unităților sintagmatice având structura *substantiv + adjectiv*. Termenul păstrat este, de obicei, adjectivul, determinantul, dar forma nou-creată preia statutul și genul substantivului (adjectivul este nominalizat). Se preferă elipsa determinatului și nu a determinantului, care ar putea fi mai greu dedus : *un (material) combustibil, o (linie) diagonală, un (material) prefabricat, o (sobă de) teracotă*, etc. Elipsa determinantului este ceva mai rară : *curent (electric), circulație (sanguină), Cameră (a deputaților), pneu fără cameră (cu aer)* etc.

Un tip particular de trunchiere este **acronimia** sau **contaminarea**. Rezultatul ei este constituit de așa-numitele *cuvinte-valiză / mots-valise*. Frecvența lor este din ce în ce mai mare, mai ales în discursul specializat, dar și în vorbirea curentă. Un mare număr de termeni astfel formați în alte limbi au fost împrumutați de limba română: *cyborg (cybernetique + organisme), silistor (silicium + transistor), modem (modulator + demodulator), pixel (picture + element), sial (silicium + aluminium), nylon (vinyl + coton)*...

Popularitatea de care se bucură acest mod de formare a unor noi unități lexicale este ilustrată de proliferarea lor în discursul publicitar, unde se vorbește (în franceză) despre *comsommastuce (consommation + astuce), vacances à la FRAMçaise (FRAM-agentie de voiaj + français), voyage Istaboulversant (Istamboul + bouversant), Bosphormidable (Bosphore + formidable)* etc. Dincolo de aspectul ludic, aceste creații prezintă avantajul maniabilității și al minimului efort.

Sigla este o formație alcătuită din două sau mai multe litere, inițiale ale unor forme lexicale prea lungi pentru a fi reproduse în vorbire în totalitate. Ea are avantajul unei concizii extreme fără a pierde nimic din precizia expresiei. Termenii sintagmatici și siglele ilustrează pendularea între tendința de a oferi denumiri cât mai clare și mai complete și aceea de a obține concizia maximă a expresiei, conform legii minimului efort. În mod normal, sigla păstrează inițialele cuvintelor, cu excepția celor de legătură : *B.C.A. < beton celular autoclavizat, C.F.R. < Căile ferate române, S.R.L. < Societate cu răspundere limitată* etc. Cel mai adesea sigla are un caracter nominal. În română siglele au genul masculin : *C.F.R. – ul, P.A.C. – ul, C.D. – ul (compact-disc, Convenția Democrată), U.M.T. – ul (Uzinele Mecanice Timișoara)*.

Siglele sunt nu doar ușor maniabile, ci și productive. Derivate formate de la ele sunt utilizate în discursul specializat, dar și în vorbirea curentă : *C.F.R. > un ceferist, O.R.L. > un orelist, P.D. > un pedist* etc.

Transpunerea siglelor dintr-o limbă în alta pune câteva probleme specifice, determinate de natura lor : posibilitatea păstrării lor, în limba țintă, în forma originală și posibilitatea dezvoltării lor în limba țintă într-o manieră explicită.

Astfel, unele sigle pot fi transpuse fără dificultate dintr-o limbă în alta : *AV (Analyse de la Valeur, Analiză a valorii), M.T.B.F. (Meantime Between Failure, Moyenne des Temps de Bon Fonctionnement, Medie a timpilor de bună funcționare), CACTUS (Capteur Accélérométrique Capacitif Tri axial Ultra-Sensible, Captator accelerometric capacitativ triaxial ultra-sensibil)*. Altele în schimb, deși pot fi cu ușurință citite în limba țintă, nu permit dezvoltarea lor, termenii folosiți, cel puțin unii dintre ei, având inițiale diferite : *SIDA – sindrom imuno-deficitar dobândit, ADAC – avion cu decolare și aterizare scurtă* etc.

De multe ori, sigla este mai cunoscută decât sintagma sursă : *CREDIF – Centre de recherche et d'étude pour la diffusion du français, CEDEX – courrier d'entreprise à distribution exceptionnelle, LASER – Ligt Amplification by Stimulated Emission of Radiation, RAM – random-access memory, SIDA – Syndrome immunodéficitaire acquis* etc.

Există și multe sigle cunoscute doar de un număr restrâns de specialiști, sau chiar numai de autorul lor. Ele au un caracter criptic și conferă sau întăresc un anume ezoterism al terminologiei. Precizia descriptivă, flexibilitatea, formarea relativ ușoară și – în multe cazuri - caracterul lor internațional, determină o utilizare frecventă a siglelor în discursul specializat.

În cazul **simbolurilor alfabetice abreviative**, prescurtarea este extremă și produce forme reduse la câte o literă sau două, care funcționează ca niște cuvinte - ca variante grafice sau ca sinonime ale cuvintelor sursă : *q* – kintal, *KW* – kilowatt, (100°) *C* – Celsius, *Na* – natriu / sodiu etc. Aceste simboluri au un caracter internațional.

Denumirile alfa-numeric sunt sintagme terminologice care conțin pe lângă cuvinte, litere, cifre și alte simboluri : *cod AN – 7 (inform.)*, *avion MIG 21 (av.)*, *Dacia 1300 L*, *efect P Δ* (efect P delta) (constr.)

2.10. Terminologizarea

O sursă inepuizabilă de termeni noi este folosirea cuvintelor deja existente în limbă, cărora li se atribuie un sens specializat. Acest lucru se realizează prin metaforă (*lapte de var*, *arteră de circulație*, *roată dințată*), metonimie (*watt*, *șampanie*, *olandă*), sinecdocă (*ac magnetic* – pentru *busolă*, *cetaceu* – pentru *balenă* etc.), deci prin terminologizarea lor.

3. Dirijarea procesului de formare a noilor termeni

Ca urmare a dezvoltării terminologiei ca știință și a intensei activități de standardizare a termenilor științifici și tehnici, a început să se vorbească tot mai mult despre o așa numită dirijare a neologismului, *aménagement de la néonymie*. În acest sens se preconizează organizarea, îndrumarea în procesul de creație și nu doar consemnarea termenilor nou creați.

Această activitate este necesară, deoarece formația lingvistică a specialiștilor – creatori de termeni noi – este adesea redusă și, în orice caz, nu mai implică acea cunoaștere a limbilor clasice care au stat la baza formării terminologiei științifice și tehnice internaționale.

Prin standardizare terminologiei / lingviștii intervin după ce termenii circulă deja, corectând o utilizare greșită a lor, precizându-le sensul sau alegând între mai multe sinonime concurente. În afara acestei activități se preconizează crearea unui ghid de formare a termenilor tehnici întru sprijinirea specialiștilor din diversele domenii și cuprinzând: prezentarea și descrierea diferitelor moduri de formare terminologică disponibile, liste cu afixe de origine greacă și latină, cu diferitele semnificații care le sunt atribuite în cadrul vocabularelor de specialitate, identificarea unor afixe puțin cunoscute sau puțin utilizate pentru a reduce caracterul polisemantic al celor foarte des întrebuițate, propuneri de uniformizare și restricție semantică, reguli de compunere a termenilor și de formare a unităților sintagmatice, prezentarea unor criterii de acceptabilitate a termenilor nou creați, considerații de ordin sociolingvistic (valori conotative, tabuuri lingvistice), prezentarea unor procedee de formare a termenilor cu caracter internațional... Un astfel de ghid ar putea stimula o creație terminologică perfect integrată în sistem.

Referințe :

2. Andrei, N., 1987, *Dicționar etimologic de termeni științifici – Elemente de compunere greco-latine*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.;
3. Cabré, Maria Teresa, 1998, *La terminologie*, Ottawa, Paris, Les presses de l'Université d'Ottawa, Armand Colin;
4. Coteanu, I., 1973, *Stilistica funcțională a limbii române*, Editura Academiei RSR, București;
5. Chiș, Dorina, 2001, *Cuvânt și termen*, Editura Augusta, Timișoara;
6. Cuniță, Alexandra., 1980, *La formation des mots – La dérivation lexicale en français contemporain*, Editura Didactică și Pedagogică, București;
7. Dimitrescu, Florica, 1982, *Dicționar de cuvinte recente*, Editura Albatros, București;
8. Dubois, J., 1962, *Etude sur la dérivation suffixale en français moderne*, Larousse, Paris;
9. Dubois, J., 1966, *Structures lexicales et langues techniques*, in *Cahiers de Lexicologie* nr. 9/1966, II,
10. Didier-Larousse;
11. Galisson, R., 1978, *Recherches de terminologie descriptive : la banalisation lexicale*, Nathan, Paris;

12. Gaudin, F., 2003, *Socioterminologie*, De Boeck.Duculot, Bruxelles;
13. Guilbert, L., 1970 *La créativité lexicale*, Larousse, Paris;
14. Guiraud, P., 1968, *Les mots savants*, PUF, Paris;
15. Hermans, A., 1991 , *Sociologie des vocabulaires scientifiques et techniques* în "Terminologie et sociolinguistique", Cahiers de Linguistique Sociale nr.18, CNRS, URA, 1164 Rouen, SUDLA;
16. Hristea, Th., 1968, *Probleme de etimologie*, Editura Științifică, București;
17. Hristea, Th., (coordonator) 1984, *Sinteze de limba română*, Ed. Albatros, București.;
18. Kokourek, R., 1990, *La langue française de la technique et de la science*, O. Brandstetter et Documentation française, Wiesbaden et Paris;
19. Lerat, P., 1995, *Les langues spécialisées*, PUF, Paris;
20. Macrea, D., 1978, *Lingvistică și cultură*, Editura Didactică și Pedagogică, București;
21. Marcu, F., Maneca, C., 1978, *Dicționar de neologisme*, Editura Academiei R.S.R., București;
22. Marcu, F., *Neologisme*, 1995, Editura Științifică, București;
23. Marcu, F., 1974, *Bazele elaborării și însușirii terminologiei științifice*, în „Limba română”, XXIII, nr.5. pp. 393 - 401;
24. Rey, A., 1979, *La terminologie – noms et notions*, PUF, Paris;
25. Cahier de Lexicologie, nr.9 (II)", Larousse, Paris.;
26. Ursu, N. A., 1962, *Formarea terminologiei științifice românești*, Editura Științifică, București.